

УДК 37:08:355

THE SUBSTANTIATION OF THE THEORETICAL FOUNDATIONS OF TEACHING AND UPBRINGING OF CHILDREN IN THE WORKS OF WRITERS OF WESTERN UKRAINE AT THE END OF THE XVIII - 30 YEARS OF THE XX CENTURY**ОБҐРУНТУВАННЯ ТЕОРЕТИЧНИХ ЗАСАД НАВЧАННЯ Й ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ У ХУДОЖНІХ ТВОРАХ ПИСЬМЕННИКІВ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ КІНЦЯ ХУІІІ – 30-ТИХ РОКІВ ХХ СТ.****Bagriy M.A. / Багрій М.А.***Ph.D. / к.ф.н., докторант.**orcid.org/0000-0002-3506-9900**Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника**м. Івано-Франківськ, Україна**Precarpathian National University named after Vasyl Stefanyk**Ivano-Frankivsk, Ukraine*

Анотація. Попри всі негаразди, період другої половини XVIII – початок ХХ ст. характеризувався значною активізацією педагогічної та просвітницької діяльності демократично налаштованої інтелігенції. Передчуття відміни кріпосництва, реформа 1861 року, пошук нових легальних форм боротьби за громадські свободи сприяли пожвавленню в культурно-освітньому житті, запалюючи оптимізмом, новими ідеями національну свідомість народу. Тогочасна демократична інтелігенція виявилася гідною бути провідником прогресивних сил нації, національно-культурного відродження, що заклало підвалини для відновлення української державності. Навчання й виховання дітей та молоді у художніх творах відбувається, перш за все через дитячу книгу. Українська дитяча книга Західної України від другої половини XVIII ст. до 1939 року формувалася у руслі соціально-політичного, культурно-освітнього поступу українського народу.

Ключові слова: Західна Україна, виховання, навчання, дитяча книга, педагогічні ідеї.

Вступ. Визначальною особливістю книговидання української літератури у Галичині в складі Австро-Угорщини та Польщі є те, що цей процес відбувався в умовах тільки формальної правової бази, поза межами офіційно-урядових установ. Тогочасним видавцям, товариствам і спілкам доводилось формувати та виборювати свої права на видання книг для дітей рідною мовою, вирішувати питання їхнього змісту та форми.

Іntenцією видавничої діяльності було відстоювання соціальної корисності, здатності витримувати жорстоку конкурентну боротьбу з якіснішою у поліграфічному плані польською та німецькою книгою. Поява в тогочасній літературі талановитих дитячих творів Івана Франка, Олени Пчілки, Лесі Українки, Бориса Грінченка, Гната Хоткевича, Богдана Лепкого та багатьох інших «заповнила суттєву прогалину в українській літературі й утворила класичне коло дитячого читання» [1, с. 240].

Основна частина. До основ навчання й виховання дітей у художніх творах, на нашу думку, варто віднести активну роботу на початку ХХ ст. діячів Руського педагогічного товариства (О. Барвінський, В. Білінський, Д. Лук'янович, К. Малицька, К. Паньківський та ін.). Зокрема, у межах об'єднання обговорювались актуальні питання педагогічної теорії та практики, видавався

дитячий журнал «Дзвінок» (1890-1914 рр.).

З часом в товаристві коло тих, хто приєднувався до загальної дискусії, зросло, а спектр проблем розширювався. Відображенням цього стали результати цієї дискусії на сторінках педагогічної та просвітянської преси, зокрема «Учитель», «Українська школа», «Рідна школа», «Рідна мова», «Методика і шкільна практика», «Шлях освіти», «Шлях виховання і навчання» та ін. Публікації представників товариства щодо дотичних питань дитячої книги з'являлися й на сторінках книгознавчої періодики (часописах «Книгарь», «Книжник», «Українська книга», «Книжка», «Бібліотечний поради́ник» тощо).

Своїми думками та спостереженнями обмінювалися педагоги й психологи, книгознавці та бібліографи, які часто мали власний практичний досвід у царині дитячої літератури та публіцистики (Я. Біленький, В. Великанович, М. Галуцинський, М. Гнатишак, Є. Грицак, Б. Заклинський, А. Крушельницький, І. Лобай, В. Калинович, Я. Романенко, О. Тарнович, С. Шах та ін.). Об'єднавчою для переважної більшості публікацій була думка про значну роль дитячої літератури в реалізації ідеї створення української за змістом навчання і за духом виховання школи, здатної протистояти асиміляційним процесам. Вона розглядалася як потужне знаряддя для реалізації вельми важливих і, одночасно, складних в умовах бездержавності навчально-просвітницьких завдань[4, с. 274].

Окреме місце письменники-педагоги досліджуваного періоду відводять організації дитячих містечок, товариств молоді, бібліотек для дітей, кас та ін., маючи намір встановити дошкільну і позашкільну опіку над дітьми та молоддю. У плеяді таких педагогів, освітніх і громадських діячів, спадщина яких багата педагогічними ідеями, новаторськими пропозиціями, методичними розробками, проектами реформування справи державної освіти, у тому числі й системи суспільної опіки, варто виділити особистість Омеляна Поповича (1856-1930 рр.). Адже його поради були особливо цінними, коли йшлося про дітей, що були позбавлені сімейного виховання.

Загалом, одвічне трактування суті батьківства наприкінці ХІХ ст. наповнюється новим змістом: на перший план виступає постулат батьків як освіченої, за словами І. Франка, «людської одиниці». Однак попри зростаючу увагу до проблем і потреб «домашнього» виховання та завдань жінки-матері щодо виконання нею найголовнішої природної функції – материнства до кінця ХІХ ст. в західноукраїнському суспільстві превалювала думка про те, що жінка, передусім, повинна залишатися «ангелом хранителем» для свого чоловіка. Для більшості матерів і батьків родинне виховання залишилося «*terraincognita*», а незнання ними його елементарних засад вело до того, що «тисячі дітей сходять передчасне зі світа...» [3, с. 2].

Особливої уваги, на нашу думку, заслуговують літературні твори початку ХХ ст., що використовувались у набутті початкової освіти. Це, зокрема твори Євгенії Ярошинської, Марійки Підгірянки, Костянтини Малицької, Олени Цегельської, Уляни Кравченко, Іванни Блажкевич. Здобутки цих авторок стали джерелом знань про звичаї, історію боротьби за визволення, утвердження національних ідеалів рідного народу та краю. Літературні доробки письменниць стали керівними путівниками у формуванні таких особистісних

якостей учнів і майбутніх учителів, як громадянська свідомість, громадянська совість, громадянська мужність, громадянська чесність і порядність, почуття громадянського обов'язку, почуття громадянської гідності.

Отже, літературно-художні твори письменниці мають великий етичний, естетичний, виховний потенціал; уводять малечу у захопливий світ дитинства, в якому мають місце благородні вчинки, здатність до самопожертви, любов і милосердя до ближнього, шанобливе ставлення до старших людей, усвідомлення себе патріотом великої нації з непростю героїчною історією, повага до однолітків.

Варто зауважити, що за словами О. Партицького, найкращим педагогом для дитини є не вулиця, а сад. Адже комунікація з природою принесе дитині не лише естетичну, а й духовне задоволення. З цього приводу педагог каже: «Природа, коли раз за нею слідити почнемо, стає ся невичерпаною книгою мудрости, котра і розум образує і серце, і стає ся жерелом чистого нічим не скаламученого щастя. Кілько то спосібності не насувають кожної хвили цвіти і овочі до порівнування розличної їх подоби, барви, смаку, запаху!» [5, с. 2]

О. Партицький виступив проти широкої любові до дитини – «пещення». На його думку діти від безмірної любові зростають переважно самолюбамі, легкодушними, непридатними перемагати бодай мінімальні життєві труднощі та завади. З огляду на це, педагог у своїй статті «Пещена дитина» подає батькам як приклад – мудрості спартанського засобу виховання: «Вже з самого початку старались Спартанці дітей своїми силами загартувувати. Діти не туманіли, як у нас, в колисках і росли не сповивані, щоби члени тіла свободо могли розвивати ся. Завчасу призвичаювано діти до страв простих, не кормлено що минути ласощами та булочками, не лякано дітей недорічними байками та страхами. Не уважано на кожний плач, на кожду просьбу» [6].

Варто зазначити, що в літературних творах означеного періоду багато уваги приділялося вивченню психологічних, психофізіологічних та когнітивних можливостей дитини як читача-реципієнта, проблемі диференціації дитячої та юнацької читацької аудиторії на вікові групи відповідно до різних періодів соціалізації дитини, характеру можливих читацьких запитів кожної вікової групи, а також психолого-педагогічним засадам дитячого читання (В. Барагура, С. Бачинський, Я. Біленький, П. Біланюк, П. Будз, М. Галущинський, З. Вільшанецький, В. Калинович, А. Княжинський, П. Кривоносок, Я. Кузьмів, М. Куцій, Я. Мацюк, Д. Петрів, О. Тарнович, П. Шеремета, І. Юцишин та ін.).

Так, наприклад, Августин Волошин стверджував, що концепція освіти має вибудовуватися на засадничих положеннях про методи навчання й виховання, знаннях психології та педагогіки про закономірності та умови розвитку дитини. Саме у цей хронологічний період в педагогіці почали активно використовувати здобутки психології як науки.

А. Волошин відзначився також великим внеском у розвиток соціальної педагогіки в Україні. Його ідея щодо відповідності виховання суспільним потребам і вимогам часу втілилась у фундаментальній роботі «О соціальному вихованню» (1924 р.), що мала подвійний вплив на виховання: теоретичний та практичний. Теоретично в цій праці аналізувалися нові концепції виховання і

навчання з урахуванням специфіки різних категорій дітей, яких потрібно було навчати. Практична сторона цього видання містилась у тому, що вихованню автор надавав соціального змісту, вимагаючи від держави відповідних законів для забезпечення отримання освіти та захисту всіх соціальних верств молоді.

Так, в першій частині своєї праці А. Волошин дає короткий огляд еволюції соціалізму, вказуючи на те, що людське суспільство зазнає змін, що зумовлюють різні ступені культурного середовища: «Християнська культура поступово розбивала и розбиває мури и інституції рабства, нерівности (кастів) и несправедливости...» [3, с. 3].

Освітянин наголошує, що «...культура то не є власністю одиниці, но цілого громадянства, ид котрій кожда одиниця має права и кожда одиниця повинна содійствовати, чтобы в добрах культури чим ширші слої могли участвовати» [3, с.41].

Також А. Волошин значне місце відводив кільком напрямкам соціального виховання: «Школа праці», «Самоуправа учеників» та «Соціально-педагогічні інституції». Доречними є також настанови Августина Волошина про виховання дитини у сім'ї: «Не є несчастлишого чоловіка, як непорозуміна дітина и часто и самі родичі не порозуміють дітей своїх» [3, с.22].

Автор вважає, що формування особистості дитини, спрямованість її світогляду, переконань, духовних потреб, суспільних й особистих інтересів повинно здійснюватися за такими складовими як розумовим, духовним, фізичним, естетичним та трудовим компонентами виховання.

Отже, узагальнюючи погляди письменників-педагогів досліджуваного періоду у контексті теоретичних засад навчання й виховання дітей засобами художніх творів, підготовки дітей та молоді до життя і праці дає нам підстави виокремити базові положення, що у своїй сукупності характеризують цілісну концептуальну систему навчання досліджуваного періоду. До них можна віднести:

- усвідомлення інтенції виховання (у широкому соціальному значенні) як прагнення суспільних інститутів (школи, сім'ї, громади) підготувати дітей та молодь до життя і праці у відповідності до норм християнської етики, що втілюються у моральних чеснотах: порядність, вихованість, відповідальність, старанність та ін.;

- організація навчально-виховної діяльності у школах передбачала реалізацію мети виховання на засадах класичних принципів (наочності, доступності, міцності знань тощо), серед яких провідним виступає принцип зв'язку навчання з життям: тексти, що учні читали, письмові вправи, що школярі виконували, задачі, що розв'язувались, експериментально-дослідницькі завдання, над якими працювали діти – весь навчальний матеріал повинен був містити приклади з життя, докільля, відображати ситуації, що можуть мати місце у повсякденному житті та ін.;

- організація навчально-пізнавальної роботи учнів повинна ґрунтуватись на поєднанні їх індивідуальних особливостей з потребами суспільства у добропорядних громадянах, які своєю посильною працею примножують добробут і процвітання свого краю та країни загалом;

– підготовка молоді до життя представляється як процес формування рис та розвиток властивостей особистості, що в подальшому знайдуть своє втілення у системі соціальних ролей: патріота, громадянина, трудівника, сім'янина;

– майстерність учителя має полягати у вмінні розкрити природні здібності та задатки дитини засобами навчання, виховання, спілкування і діяльності з метою усвідомлення нею свого покликання, що в подальшому реалізується в праці на користь суспільства та ефективному виконанні соціальних ролей.

Висновки.

Таким чином, до початку ХХ ст. зросла кількість західноукраїнських прихильників теорії освіти (А. Волошин, І. Герасимович, А. Крушельницький, І. Франко, І. Юцишин та ін.). Заснування українських гімназій і ліцеїв у досліджуваний період стало можливим завдяки праці культурно-освітніх діячів, зокрема: Буковини (І. Герасимович, С. Канюк, Ю. Лисан, М. Лютик, С. Смаль-Стоцький та ін.), Волині (О. Левчаківська, А. Пащук, Х. Приступа та ін.), Галичини (Т. Білевич, І. Ваньо, В. Кальба та ін.) та Закарпаття (А. Алиськевич, Й. Пешек, Ю. Ревай та ін.). Багато випускників цих освітніх закладів стали відомими науковцями, політиками, письменниками, лікарями, священниками, військовими, борцями за незалежність свого народу:

– культурно-освітніх, у тому числі релігійних діячів (С. Баран, Б. Барвінський, А. Волошин, О. Духнович, І. Герасимович, В. Калинович, І. Кревецький, І. Копач, М. Кордуба, О. Макарушка, С. Смаль-Стоцький, С. Шах та ін.);

– з проблем діяльності національних культурно-освітніх товариств (І. Андрухів, Г. Білавич, Д. Герцюк та ін.);

– дослідження, присвячені вивченню педагогічної думки, зокрема, в тогочасній періодиці (М. Кухта, С. Вдович, С. Лаба, Т. Завгородня, В. Росул);

– спадщини окремих педагогічних діячів (О. Вацеба, О. Каськів, О. Ковальчук, Б. Михайлишин, та ін.);

– питань національного виховання (Г. Гуменюк, Н. Сабат, Ю. Щерб'як та ін.);

– дидактичних систем та специфіки викладання окремих дисциплін у навчально-виховних закладах різного типу (М. Барна, Л. Кобилянська, З. Нагачевська, І. Петрюк, С. Чуйко) та ін.

Література:

1. Артемова Л. В. Історія педагогіки України / Л.В. Артемова. – Київ.: Либідь, 2006. – 424 с.

2. Відчит пр. Ол. Левіцького при нагоді перших загальних зборів філії Руского Товариства Педагогічного в Тернополі // Учитель. – 1896. – Ч. 1. – С. 2–7.

3. Волошин А.І. О соціальному вихованню / А.І. Волошин. – Ужгород: «Унію», 1924. – 52 с.

4. Любар О. О. Історія української школи і педагогіки : навч. посіб. / Любар О. О., Стельмахович М. Г., Федоренко Д. Т. – К. : Знання, 2006. – 447 с.

5. Партицький О. Листы о вихованню домашн[і]мь. 1. Улиця чи сад / О.

Партицький // Газета школьна. – Львів, 1879. – Ч. 1. – С. 1-2.

6. Партицький О. Листы о выхованю домашн[і]мъ. 2. Пещена дитина / О. Партицький // Газета школьна. – Львів, 1879. – Ч. 2. – С. 9-10.

References:

1. Artemova L.V. (2006). Istoriya pedahohiky Ukrayiny [History of pedagogy of Ukraine] / L.V. Artemov, Kyiv, Lybid. – 424 pp.

2. Vidchyt pr. Ol. Levitskoho pry nahodi pershykh zahalnykh zboriv filiyi Ruskoho Tovarystva Pedahohichnoho v Ternopoli [Open the Ave Ol. Levitsky on the occasion of the first general meeting of the branch of the Russian Society of Pedagogical in Ternopil (1896).] // Teacher, Part 1, 2-7p.

3. Voloshin A.I. (1924). O sotsialnom vykhovanyu [About social education] / A.I. Voloshin, Uzhgorod: "Uni". – 52 p.

4. Lyubar O. O. (2006). Istoriya ukrayins'koyi shkoly i pedahohiky : navch. posib. [The history of the Ukrainian school and pedagogy: teach. Manual] / Lyubar O. O., Stelmakhovich M.G., Fedorenko D.T. – K, Knowledge. – 447 p.

5. Partycky O. (1879). Lysty o vykhovanyu domashn[i]m. 1. Ulytsya chy sad [Sheets about the upbringing of the home [and] m. 1. Street or garden] / O. Partytsky // Newspaper school, Lviv, Part 1, pp. 1-2.

6. Partitsky O. (1879). Lysty o vykhovanyu domashn[i]m". 2. Peshchena dytyna [Sheets on the upbringing of the home [and] m. 2. Sweet child] / O. Partytsky // Newspaper school., Lviv., Ch. 2, 9-10 p.

Abstract. *Despite all the hardships, the period of the second half of the XVIII – the beginning of the twentieth century. was characterized by a significant activation of the pedagogical and educational activities of a democratically-minded intelligentsia. The anticipation of the abolition of serfdom, the reform of 1861, the search for new legal forms of struggle for public freedoms contributed to revitalization in the cultural and educational life, lighting optimism, new ideas, national consciousness of the people. The then-democratic intelligentsia proved worthy to be the leader of the progressive forces of the nation, the national-cultural revival, which laid the foundations for the restoration of Ukrainian statehood. Teaching and upbringing of children and youth in artistic works is primarily due to the children's book. Ukrainian Childrens Book of Western Ukraine from the second half of the XVIII century. Until 1939, it was formed in line with the socio-political, cultural and educational progress of the Ukrainian people.*

Key words: *Western Ukraine, education, education, childrens book, pedagogical ideas.*

Стаття відправлена: 17.03.2019.

Багрій М.А.